

**Кременчуцький педагогічний коледж
імені А. С.Макаренка**

**Дослідження особистості
молодшого школяра**



Кременчук
2019

УДК 159.9.07-053.5(072)
Д70

Затвердила до друку вчена рада Кременчуцького педагогічного коледжу імені А. С. Макаренка (протокол №5 від 14.12.2018 р.)

Рецензенти:

Власенко Н. О. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та методики їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Салогуб С. О. – кандидат педагогічних наук, вчитель початкових класів Кременчуцької загальноосвітньої школи №8

Дослідження особистості молодшого школяра : методичний посібник / уклад. : С. І. Барда, Л. П. Московець. – Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. – 76 с.

Д70 Методичний посібник містить рекомендації, які допоможуть здійснити діагностику особистості молодшого школяра та, на основі отриманих результатів, скласти психолого-педагогічну характеристику.

Для студентів педагогічних закладів освіти, учителів, практичних психологів, соціальних педагогів.

УДК 159.9.07-053.5(072)

© С. І. Барда, 2019

© Л. П. Московець, 2019

© Кременчуцький педагогічний коледж імені А. С. Макаренка

Зміст

Орієнтовна схема вивчення особистості учня.....	10
Методики вивчення особистості школяра.....	12
Методика «Мої рідні».....	12
Методика «Моя сім'я».....	13
Анкета для вивчення моральної орієнтації особистості ...	16
Анкета «Ставлення до школи».....	19
Анкета «Ставлення до однокласників».....	20
Методика «Незакінчені розповіді» на визначенн здатності дитини до емпатії.....	21
Методика незакінчених речень «Мій клас та мій учитель»	23
Методика на визначення самооцінки.....	24
Методика «Визначення самооцінки особистості».....	25
Методика «Три оцінки» (А. Липкіна).....	27
Методика «Як вчинити?».....	28
Методика «Вивчення мотивів діяльності».....	29
Методика ДДО (диференційовано-діагностичний опитувальник).....	30
Методика «Мотиви навчальної діяльності».....	34
Методика «Спрямованість на набуття знань».....	35
Методика «Спрямованість на оцінку».....	36
Методика дослідження уваги «Знайди відмінності».....	38
Методика “Таблиці Шульте”, або Яка ваша працездатність.....	39
Методика «Тип пам'яті».....	42
Методика "Образна пам'ять", або як відрізнити предмет від його зображення.....	44
Методика на дослідження мислення.....	45
Методика «Прості аналогії» або Знайди подібність між поняттями.....	46
Спостереження особливостей сприймання.....	48
Методика дослідження уяви.....	50
Діагностика властивостей темпераменту.....	51
Методика «Визначення темпераменту за тестом-опитувальником «Коло» Г. Айзенка».....	53

Програма спостереження за проявом колективістичної (індивідуалістичної) спрямованості	57
Програма спостереження за проявом скромності (зверхності)	58
Програма спостереження за проявом витримки	58
Програма спостереження за проявом наполегливості	59
Методика «Незвичне використання»	59
Проективна методика «Малюнок людини»	59
Методика «Малюнок дерева»	67
Список використаних джерел.....	73

Вступ

Успіх і результативність освітньої роботи вчителя в школі в значній мірі залежить від вивчення внутрішнього світу дитини, мотивів поведінки, морального розвитку, рис характеру, інтересів, здібностей, інтелектуального і культурного рівня розвитку.

Оволодіння педагогічною професією передбачає проходження студентами практики, яка передбачає, окрім проведення різних форм роботи, ще й вивчення особистості учня. Оскільки діагностична робота, яка проводиться з метою отримання інформації про наслідки виховання учнів і колективу, займає чільне місце під час проходження практики, тому дані методичні рекомендації стануть у нагоді студентам педагогічних закладів освіти при виконанні завдань з вивчення особистості школяра.

Студенту-практиканту потрібно розпочати свою роботу з встановлення контакту з класним керівником. Для дослідження і вивчення особистості, як правило, обираються учні, які потребують особливої педагогічної уваги і індивідуального підходу.

Для того, щоб здійснити глибоке і всебічне вивчення особистості необхідно використовувати різні методи дослідження. Вивчення особистості слід проводити в природних умовах. Основним методом при цьому є психолого-педагогічне спостереження за поведінкою, конкретною діяльністю і вчинками учня в навчальній діяльності, в колективі і за межами школи. Для цього практикант веде щоденник спостереження за учнем, до якого заносяться всі дані, дає їм психологічне пояснення.

Окрім того, студент повинен використовувати бесіду, як метод дослідження. Бесіда проводиться як з самим учнем з будь-яких питань, прочитаних книг, так і з його друзями, однокласниками, класним керівником, батьками.

До методів дослідження, які також має використовувати практикант належать анкетування, тестування, метод вивчення продуктів діяльності учня, психолого-педагогічний експеримент, проєктивні методики.

Студент збирає всі накопичені дані і на їх основі складає характеристику на учня, яка повинна мати не описовий, а аргументований характер і спиратись на отримані результати в ході проведення досліджень.

Психолого-педагогічна характеристика школяра оформляється у вигляді окремої папки українською мовою згідно орієнтовної схеми і подається на перевірку керівнику практики разом з іншою документацією. Нижче подано зразок оформлення матеріалів.

***Зразок титульного аркуша
для оформлення психолого-педагогічної характеристики
на особистість молодшого школяра***

Психолого - педагогічна характеристика
на ученицю 3 класу
Кременчуцької ЗОШ № 22 I-III ступенів
Хмарську Ольгу Вадимівну
підготував (ла)
студент (ка) ___ групи ___ курсу
відділення _____
Кременчуцького педагогічного коледжу
імені А.С. Макаренка

(прізвище, ім'я, по батькові),

який (яка) проходив (ла) практику в

(назва загальноосвітнього навчального закладу)

_____ району _____ області
з _____ по _____ 201__ р.
Керівник: _____

Зміст папки:

1. Титульний аркуш .
2. Психолого-педагогічна характеристика на особистість учня.
3. Методики психодіагностичних досліджень (10 шт.).
4. Протоколи психодіагностичних обстежень (10 шт.).

Зразок психолого-педагогічної характеристики особистості учня

Психолого - педагогічна характеристика
на ученицю 3 класу
Кременчуцької ЗОШ № 22 I-III ступенів
Хмарську Ольгу Вадимівну

Хмарська Ольга Вадимівна народилася 6 грудня 2010 року, зараз навчається в 2-Б класі Кременчуцької загальноосвітньої школи I-III ступенів №22.

Ольга виховується у повноцінній сім'ї і має достатній фізичний розвиток та стан здоров'я...

Учениця має сангвінічно-холеричний тип темпераменту (див. Додаток 1, протокол №1), вона досить товариська, має хороше почуття гумору, досить працездатна та витривала. Але не завжди доводить розпочату справу до кінця, інколи, може проявити некоректність по відношенню до однокласників. Ольга проявляє інтерес до філологічних та мистецьких дисциплін (див. Додаток 2, протокол №2)...

Зразок додатків

ДОДАТОК 1

Діагностика типу темпераменту

Опитувальник Айзенка

Інструкція «Вам пропонується ряд запитань про особливості вашої поведінки. Якщо ви погоджуєтеся з запитанням, то поставте напроти відповідного номеру знак «+», а якщо не згодні – «-». Відповідайте на запитання

швидко, довго не розмірковуєте, оскільки важлива ваша перша реакція. Відповідати потрібно на кожне запитання».

Перелік запитань

Чи полюбляєш ти шум і метушню навколо себе?

Чи часто ти потребуєш друзів, які б могли б тебе підтримати ?

Ти завжди знаходиш швидко відповідь, коли тебе про щось прохають?

Чи буває так, що ти роздратований чим-небудь?

.....

Зразок протоколів

Протокол психодіагностичного обстеження №1

Тема: Діагностика типу темпераменту

Мета :Визначити тип темпераменту досліджуваного.

Дата: _____

Обладнання: текст опитувальника, бланк відповідей.

Хід дослідження: Досліджуваному пропонується ряд запитань про особливості поведінки. На запитання потрібно відповісти «так» або «ні»

Метод / методика: Опитувальник Айзенка

Бланк відповідей

№ запитання	Відповідь		№ запитання	Відповідь	
	так	ні		так	ні
1			31		
2			32		
3			33		
4			34		
5			35		
6			36		
7			37		
8			38		
9			39		
10			40		

11			41		
12			42		
13			43		
14			44		
15			45		
16			46		
17			47		
18			48		
19			49		
20			50		
21			51		
22			52		
23			53		
24			54		
25			55		
26			56		
27			57		
28			58		
29			59		
30			60		

Обробка отриманих результатів: ...

Висновки та рекомендації: ...

Орієнтовна схема вивчення особистості учня

1. Демографічні відомості:
 - прізвище, ім'я, по-батькові;
 - день, місяць, рік народження;
 - прізвище, ім'я, по-батькові батьків, їх професія, місце роботи, посада;
 - домашня адреса, телефон.
2. Умови розвитку і виховання в сім'ї:
 - склад сім'ї;
 - матеріально-побутові умови;
 - вплив батьків на виховання дитини, їх психолого-педагогічна культура.
3. Рівень фізичного розвитку:
 - стан здоров'я;
 - спортивні інтереси;
 - володіння санітарно-гігієнічними нормами.
4. Моральні якості:
 - знання морально-етичних норм і правил;
 - рівень сформованості вмінь і навичок в моральній поведінці;
 - рівень і особливості спілкування з ровесниками, молодшими і старшими;
 - статус в колективі;
 - особливості прояву дисциплінованості і відповідальності;
 - рівень сформованості і особливості прояву милосердя, гуманізму, товариськості, гідності, честі, совісті.
5. Розумовий розвиток:
 - рівень інтелекту;
 - потенційні розумові можливості інтелекту;
 - ставлення до навчальної діяльності;
 - мотиви навчання;
 - рівень володіння методиками і прийомами самостійної пізнавальної діяльності;

- успішність і її відповідальність інтелектуальним можливостям.

6. Трудове виховання:

- ставлення до праці;
- мотиви трудової діяльності;
- володіння уміннями і навичками в різних видах праці (фізичної, обслуговування, розумової);
- інтереси до певних видів професійної діяльності.

7. Естетичне виховання:

- інтереси і схильність до різних видів мистецтва;
- здатність творити прекрасне в повсякденній діяльності.

8. Психічний розвиток:

- рівень сформованості уваги, пам'яті, мислення, уяви, сприймання, мовлення;
- самооцінка, особливості прояву рис характеру;
- тип темпераменту, врахування його особливостей в навчанні, трудовій діяльності;
- рівень сформованості здібностей.

9. Загальні психолого-педагогічні висновки:

- позитивні якості особистості;
- недоліки і складності у вихованні, їх причини, шляхи і засоби подолання;
- рекомендації індивідуального підходу до учня.

Методики вивчення особистості школяра

Методика «Мої рідні»

Методика спрямована на вивчення ставлення учня до найближчого оточення.

Учню пропонується заповнити таблицю.

Інструкція. «Подивись уважно на цю таблицю. В ній перераховано людей із твого найближчого оточення: мама, тато, брат, сестра, друзі, родичі, бабуся, дідусь і т.д. Далі подано категорії ставлення до цих людей. Тобі потрібно оцінити ці категорії відповідно ставленню до близьких людей: 2 бала – завжди; 1 бал – інколи; 0 балів – ніколи».

Люди із найближчого оточення учня	Категорії ставлення							Всього балів
	Звертаюся за порадою	Важлива його думка	Впевнений захистить	Впевнений зрозуміє	Можу довірити таємницю	Впевнений допоможе	Хочу наслідувати	
Мама								
Тато								
Бабуся								
Дідусь								
Брат								
Сестра								
Родичі								
Друг за межами школи								
Друг із школи								
Мати (батько) друга								
Всього балів								

Обробка та аналіз отриманих результатів

Аналіз таблиці проводиться по двох напрямках:

- аналіз по рядках (виділяються люди, які є найбільш значимими для учня і детально аналізується характер стосунків з ними);
- аналіз по стовпчиках (з'ясовується міра сприятливості кожної із 7 категорій ставлень).

Методика «Моя сім'я»

Методика допоможе вивчити взаємостосунки учня з членами своєї сім'ї, самооцінку школяра

Інструкція. «Дитина отримує чистий аркуш паперу і олівці. «Я прохаю тебе намалювати малюнок. Давай назвемо його «Моя сім'я». Намалюй, будь ласка, з ким ти живеш в своєму будинку, свою родину».

Способи реагування учня:

1. Деякі діти з завзяттям беруться за олівці і з задоволенням малюють.

Можна припустити, що діти, які активно починають малювати, впевнені в собі, оптимістичні і живуть в благополучній сім'ї.

2. Другі уточняють завдання: «А кого малювати?», «А можна намалювати собаку, яка з нами живе?», «А можна намалювати бабусю, яка з нами не живе, але я її дуже люблю?» і т.п.

Гіпотези: мабуть, дитина не отримує необхідної їй уваги і тепла від членів сім'ї, що живуть поряд, і тому тягнеться до спілкування з тваринами або бабусею. Може бути і інше пояснення: учень любить тварин, його прив'язаність до собаки говорить не стільки про емоційний голод, який він відчуває, скільки про розвиток спеціальних здібностей і інтересів (можливо він стане біологом). Відносно бабусі можливо, що вона рідко буває в сім'ї, де

живе дитина, і, не дивлячись на те, що вдома все добре, дитина сумує за нею.

В будь-якому випадку важливо відмітити, що аналіз і інтерпретація не повинна обмежуватися тільки однією гіпотезою.

3. Треті починають сумніватися в своїх художніх здібностях: «Я не вмію малювати людей», «У мене не вийде», «У мене може вийти некрасиво».

Пояснення: або дитина не впевнена в собі і їй необхідно постійне підкріплення з боку дорослого; або молодший школяр в цілому має позитивну самооцінку, але вчителька завжди вказує на відсутність здібностей до малювання, і він вважає себе «поганим учнем». Не виключено, що дитина не бажає малювати свою сім'ю і її запитання – лише прагнення ухилитися від виконання завдання.

Обробка та аналіз отриманих результатів

Аналіз малюнків

Звертається увага, в якій частині аркуша розміщений малюнок. Якщо аркуш паперу розділити умовно навпіл, то верхня частина аркуша – це частина I, нижня – II. Малюнок розміщений в верхній частині аркуша (I), може вказувати на завищену самооцінку молодшого школяра. Картинка, розміщена в нижній частині (II), ймовірно може показувати, що у дитини занижена самооцінка. Якщо фігурки, намальовані дитиною в нижній частині аркуша, маленькі, ніби «прижаті» до низу, це може говорити про те, що дитина внутрішньо зажата, скована і, можливо, емоційно подавлена. Але це лише гіпотеза. Малюнок розміщений в центрі аркуша, фігури людей розміщені крупно, з розмахом. Так виконувати завдання може дитина емоційно розвинута, благополучна, яка позитивно сприймає себе і свою сім'ю.

Аналіз змісту намальованого

Дитина намальувала будинок, в якому багато вікон, є

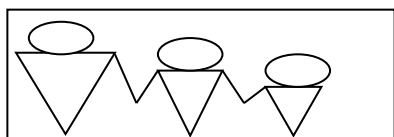
вхідні двері, дах, труба... В небі – сонце, поряд з будинком росте дерево. Людей немає. Гіпотези:

1. Дитина малює будинок, в якому вона живе, але не малює конкретно свою сім'ю, що, ймовірно, говорить про те, що емоційно сім'я не приваблива для неї.
2. Дитина відчуває себе відторгненою в своїй сім'ї.
3. Сім'я – джерело неприємних переживань для дитини.

Дитина може зобразити також свою квартиру або кімнату, але без людей. Можливе пояснення подібного малюнка приблизне таке ж, як і в попередньому випадку.

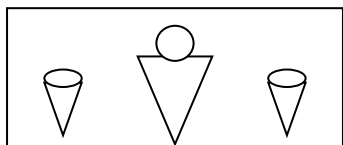
Буває, що дитина малює квартиру або кімнату, в якій вона живе, а також близьких родичів. Але всі члени сім'ї на малюнку існують ніби окремо і зайняті своїми справами. Наприклад, мама готує їсти, тато читає газету, сестра грає на фортепіано, а сам автор малюнка займається з собакою. Можна припустити, що молодший школяр не відчуває психологічної єдності і цілісності своєї сім'ї. Він відчуває, що кожний зайнятий своїми справами і емоційний взаємозв'язок між членами сім'ї слабкий.

Діагностика величини і розміщення фігурок людей на аркуші паперу.



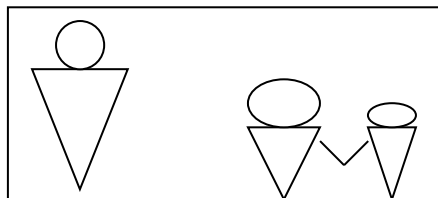
Тато Мама Дитина

(Тато – домінуючий і лідируючий, у мами і дитини теплі, близькі взаємовідносини)



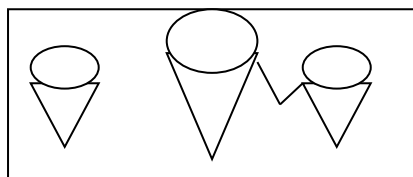
Тато Дитина Мама

(Дитина – в центрі уваги сім'ї. Батьки живуть ніби для дитини)



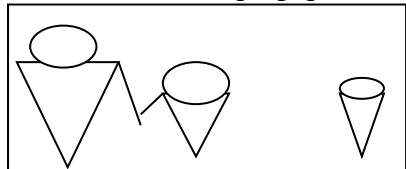
Тато Мама Дитина

(Тато владний і авторитарний. Мати і дитина почувають себе в сім'ї дещо подавлено (на думку дитини)).



Тато Мама Дитина

(Лідер в сім'ї – мама. Дитина більше всього спілкується з нею. Тато на периферії сімейних стосунків)



Тато Мама Дитина

(Тато і мама – в тісній взаємодії. Дитина – поза увагою)

Анкета для вивчення моральної орієнтації особистості

Анкета допоможе вивчити знання морально-етичних норм і правил; рівень сформованості вмінь і навичок в моральній поведінці

Шановний учню!

Нас дуже цікавить твоя думка з деяких питань життя школи. Тобі потрібно дати відповідь на запитання анкети.

У тих запитаннях, де запропоновано декілька варіантів відповідей, ти можеш підкреслити потрібне чи дописати свій. Дякуємо за співпрацю

1. Що найголовніше в житті людини (чого б ти хотів передусім досягти):
 - багато грошей;
 - можливість допомагати людям;
 - фізична сила і здоров'я;
 - влада над людьми;
 - сімейний добробут;
 - солідна посада;
 - процвітання у бізнесі;
 - моральні якості (повага до людей, честь, гідність, товариськість, відповідальність тощо);
 - інше.
2. Як ти ставишся до людей інших національностей і рас:
 - з неприязню, ненавистю;
 - ставлюся спокійно;
 - вивчаю, цікавлюся;
 - вважаю рівними з собою;
 - готовий до дружби і співробітництва;
 - не бачу проблеми.
3. З якими наведеними тут думками ти погоджуєшся:
 - турбота про інших людей – важлива риса людини;
 - турбота про процвітання своєї країни – головна риса громадянина;
 - єдина турбота людини – її сім'я;
 - людина має турбуватися тільки про себе.
4. З якими з таких суджень ти погоджуєшся:
 - людина відповідальна тільки за свої вчинки;
 - людина відповідальна за свою сім'ю та близьких людей;

- людина відповідальна за долю світу, довкілля, всього людства.
5. Який з перелічених поглядів стосується тебе:
 - я поважаю кожну людину, якщо вона не злочинець;
 - я поважаю тільки близьких друзів;
 - я поважаю тільки багатих і знаменитих;
 - я поважаю тільки старших;
 - я не зобов'язаний поважати будь-яку людину.
 6. Я в добрих стосунках зі своїми однокласниками:
 - цілком погоджуюсь;
 - погоджуюсь;
 - я не знаю;
 - не погоджуюсь;
 - зовсім не погоджуюсь.
 7. Які дії, вчинки, особисті риси твоїх однокласників ти найбільше засуджуєш?
 8. Які проблеми тебе найбільше цікавлять у кінофільмах, книжках, у телепередачах:
 - події світу;
 - кримінал;
 - спорт;
 - музика;
 - комедії;
 - детективи;
 - про світ тварин;
 - фільми жахів;
 - фантастика;
 - живопис.
 9. Хто твій улюблений герой у кіно, у літературних творах?
 10. Як часто ти пропускаєш уроки:
 - ніколи;
 - випадково;
 - іноді;

- часто;
 - дуже часто.
11. Чому ти пропускаєш уроки:
- мені нудно;
 - мені не подобається навчання;
 - тому що пропонують мої друзі;
 - тільки в окремих випадках;
 - я не люблю своїх однокласників;
 - інші причини.
12. Як часто ти запізнюєшся на уроки:
- ніколи;
 - випадково;
 - іноді;
 - часто;
 - дуже часто.
13. Чому ти запізнюєшся на уроки:
- проспав;
 - не бажав іти на урок;
 - хотілося погратися з друзями;
 - боявся однокласників.
14. Як багато в тебе друзів у класі:
- 1;
 - 2 – 3;
 - до 10;
 - всі однокласники;
 - немає друзів.

Анкета «Ставлення до школи»

1. Що ти вважаєш найважливішим в школі?
2. Який день тижня ти любиш?
3. Що в школі для тебе найцікавіше? /крім уроків/
4. Чим би ти хотів займатися у вільний час?
5. Який предмет для тебе найцікавіший?
6. Які твої найулюбленіші заняття?

7. Що в школі для тебе цікаво?
8. Який урок ти не любиш? Чому?
9. Яким за успішністю учнем ти хотів би бути?
10. З ким би ти хотів сидіти за партою? /назви прізвище, ім'я/
11. З ким би ти не хотів сидіти разом за партою?
12. Яке громадське доручення ти хотів би мати?
13. До кого б ти звернувся в найскрутнішу хвилину, поділився б своїми таємницями? /з друзів, батьків, вчителів/

Анкета «Ставлення до однокласників»

1. Як однокласники сприймають тебе в класі?
 - а) більшість сприймають добре;
 - б) ніхто особливо не цікавиться мною;
 - в) мені здається, що більшість однокласників не хоче, щоб я був з ними в класі.
2. Як оцінюєш своїх однокласників?
 - а) наш клас дуже дружний;
 - б) наш клас не дуже дружний, але якби з нами щось проводили, то всі брали б участь також;
 - в) наш клас зовсім не дружний;
3. Чи задоволений ти тим, як ставляться твої товариші до тебе?
 - а) повністю задоволений;
 - б) хотів би, щоб більше дітей зі мною дружили;
 - в) мене не люблять в класі.
4. Твої позиції в класі, як ти оцінюєш себе?
 - а) я хочу, щоб наш клас був дружним;
 - б) мені однаково;
 - в) я не хочу, щоб щось проводили, бо не буду брати участь.
5. Продовж речення:
 - а) я не хотів, щоб на уроці...;

- б) я хотів би, щоб таких уроків як ... не було;
- в) найбільше мені подобається на таких уроках, як...;

Методика «Незакінчені розповіді» на визначення здатності дитини до емпатії

Методика спрямована на вивчення здатності учня до емпатії (співчуття, співпереживання) як риси характеру.

Емпатія – це здатність до співчуття, співпереживання

Егоцентрична емпатія – це така коли дитина є об'єктом власних переживань, а інший і його страждання – тільки привід для переживання за себе . Тобто співчуваючи нещастю іншого, дитина переживає не за його благополуччя, а за те, чого він боїться у майбутньому для самого себе, або що сам переніс в минулому. На першому місці у неї власні інтереси і потреби

Гуманістична емпатія – коли дитина переживає не благополуччя іншого, співпереживає.

Для визначення домінуючої емпатії пропонуємо використати методику «Незакінчених розповідей». У розповідях описується схожі конфліктні ситуації, але умови конфлікту від розповіді до розповіді змінюються. Побудовані розповіді таким чином, що один із персонажів – винуватець конфлікту, а другий (головний герой) – потерпілий. Головний герой всіх розповідей – дитина, а його противник тварина, дорослий чи інша дитина. І той, і інший переживають з приводу конфлікту. Ситуація повинна бути розв'язана обстежуваним на користь одного з персонажів. Коли дитина уявляє себе головним героєм, слід вважати, що вона виявляє егоцентричну емпатію.

Коли учень розв'язує конфлікт на користь іншого персонажа – тварини, дорослого, однолітки, це означає, що у них виникла гуманістична емпатія.

Дітям читають невеличкі розповіді. Після цього вони повинні відповісти на такі запитання; як треба закінчити оповідання, що б ти вчинив на місці героя, чи шкода тобі когось із персонажів, а коли так, кого більше? Кожну відповідь дитина повинна аргументувати.

Розповіді для проведення діагностики здатності до емпатії:

1. Моя бабуся захворіла і приїхала до нас. Ми турбуємося про неї. Я дуже хочу мати собачку, але бабуся не любить собак. Одного разу повертаючись зі школи, я побачив мокрого від дощу чорненького песика. Я приніс його додому, висушив, нагодував. Він так лагідно лизав мені руку, вертів хвостиком, лащився і вдячно повискував. Я вирішив: нехай він живе у нас. Вранці я прокинувся і побіг до ванної, де спав мій друг, але його там не було. Бабуся вигнала його на вулицю. Хоч на дворі сіяв дрібний дощ...

2. Ми жили на дачі. У нас був хороший друг – собака Дружок. Ми з ним ходили на рибалку, в ліс гралися купалися. Він хоч і не людина але все розумів. Потім ми одержали телеграму, що до нас приїжджає тьотя Клава, і ми поїхали додому, а собаку мама закрила у сарай. Вдома було весело, тьотя привезла нам іграшки, цукерки. Вранці я попросив маму поїхати на дачу, казав, що собака голодний, без води може померти, йому сумно. Мама відповіла, що нічого не трапиться, а коли здохне, то не великий жаль, їх там багато бігає, можна взяти іншого, а тітка приїздить не кожного дня...

3. Наш сусід збирався у відрядження і сказав: «Хай папуга Кеша поживе у тебе, можеш навіть залишити його собі назавжди, коли захочеш». Я дуже зрадив, доглядав Кешу, полюбив його. Але папуга поводив себе дивно: не їв, часто поглядав на двері, ні з ким не говорив, тільки вигукував ім'я дяді Гриші. Я гладив його говорив ласкаві

слова, приносив ласощі, але він тільки жалібно дивився на мене. Нарешті через тиждень приїхав дядя Гриша...

4. В дитячому садку під час обіду за одним столом сиділи дві дівчинки Світлана і Галя. Світлана, пустуючи, штовхнула Галю, а та ненавмисно штовхнула чашку з компотом і залила скатертину. Коли прийшла вихователька і запитала, хто це зробив, Світлана сказала, що то Галя. Галю покарали, а діти тепер не хочуть гратися з Світланою, не дають їй іграшок. Вона стоїть і плаче...

Обробка та аналіз отриманих результатів

Якщо до різних персонажів в усіх наведених розповідях проявляється один і той самий вид емпатії, таких дітей слід вважати постійно емпатійними, коли ж вони проявляють попереми́нну емпатію – нестійко емпатійними.

Методика незакінчених речень «Мій клас та мій учитель»

Мета. Визначити ставлення учнів до свого класу та вчителя.

Обладнання. Бланки для кожного учня.

Інструкція. Тест може бути використаний починаючи з третього класу. Кожному учневі пропонується бланк із такими незакінченими реченнями:

1. Я навчаюсь найкраще, якщо ...
2. Я найщасливіший, коли мій учитель (мої вчителі) ...
3. У нашому класі спільна робота з однокласниками є ...
4. Мій учитель (учителі) думає (думають), що я ...
5. Коли я ставлю запитання, мій учитель (учителі) ...
6. Коли я розгублююсь, мій учитель (учителі) ...
7. Наш клас є ...
8. Найбільше у моєму вчителеві (учителях) мені подобається ...
9. Коли я добре виконую завдання, мій учитель

(учителі)...

10. Найменше у моєму класі мені подобається ...
11. Якщо тільки мій класний керівник ...
12. Найбільше у моєму класі мені подобається ...

При узагальненні результатів тестування за кожним незакінченим твердженням визначають відсоток учнів, чії відповіді відбивають позитивні настанови, оцінки та настрої, і відсоток учнів, чії відповіді з даного запитання відобразили негативні настанови. Потім визначають кількість запитань, за якими більш ніж 50 % учнів висловили позитивні настанови. Цей показник і використовується для зіставлення рівня морального розвитку учнів класів, що порівнюються, а також прогрес, що його досягли у цьому відношенні учні певного класу за достатньо тривалий період (не менш як пів семестра).

Методика на визначення самооцінки

Самооцінка – необхідний компонент розвитку свідомості, тобто самої себе, своїх фізичних сил, розумових здібностей, вчинків, мотивів і цілей своєї поведінки, свого ставлення до оточуючого середовища, до інших людей і до самого себе.

Самооцінка включає в себе вміння оцінити свої сили і можливості, поставитися до себе критично. Вона дозволяє людині «приміряти» свої сили до завдання і вимог оточуючого середовища і відповідно до цього самостійно поставити перед собою певні цілі і завдання. Таким чином, самооцінка складає основу домагань.

Самооцінка визначає характер ставлення до різних видів діяльності, впливає на взаємовідносини із однолітками, з вчителем, стимулює чи затримує просування школяра у навчальній діяльності.

Для визначення самооцінки дітям дають картки, бажано на папері в клітинку, де зображено 3 кружечки.

Дитині пояснюють, що один кружечок (червоний) – це однокласник К., другий (зелений) – однокласник М., третій (жовтий) – він сам. Потім йому пропонують провести від цих кружечків лінії вниз. Довжина лінії повинна відповідати тому, наскільки розумніші однокласники від його самого (для співставлення порівнюються діти однакових розумових можливостей, або один з них явно відрізняється розумовим розвитком).

Обробка та аналіз отриманих результатів

Показником самооцінки є довжина лінії, проведена від кружечка, який символізує особистість суб'єкта дослідження. Якщо всі обстежувані відзначаються однаковими розумовими можливостями, при реальній самооцінці лінії, проведені від всіх кружечків, будуть однакової довжини, при завищеній – лінія обстежуваного буде довша, при зниженій – коротша.

Методика «Визначення самооцінки особистості»

Інструкція: «Перед тобою є ряд слів, що означають якості особистості позитивного, негативного та нейтрального змісту. З цих слів Ви повинні скласти ряд тих якостей, які мають бути у хорошої людини в ідеалі. Кількість слів у колонці не обмежується. Ці слова записуються в колонку А. Потім серед цього ряду ти повинен визначити ті якості, які маєш сам і записати у колонку а. Якщо все зрозуміло – приступай до роботи. Бажаю успіху».

Перелік якостей.

Охайність, легковажність, гордість, грубість, життєрадісність, турботливість, сором'язливість, задрісність, злопам'ятність, відвертість, капризність, повільність, мрійливість, наполегливість, ніжність, невимушеність, нервовість, нерішучість, нестриманість, обережність, рухливість, розв'язність, розсудливість,

рішучість, стриманість, терплячість, боягузтво,
захопленість, впертість, поступливість.

Бланк відповідей

<u>A</u>	<u>a</u>
Всього	Всього

Обробка та аналіз отриманих результатів

Підраховується окремо сума балів в колонці A і a; записується в рядок «всього». Для визначення самооцінки суму балів у колонці a ділять на суму слів у колонці A. Отриманий результат є показником самооцінки.

Сума a

Сума A

Самооцінка вважається середньою (адекватною), якщо її показник знаходиться в межах 0,4 – 0,6. Якщо її

показник перебільшує 0,6 – самооцінка завищена. Якщо показник менший ніж 0,4 – самооцінка занижена.

Методика «Три оцінки» (А. Липкіна)

Мета. Визначити рівень самооцінки, рівень домагань та оцінну позицію учня.

Інструкція. Учням пропонується виконати будь-яке навчальне завдання у письмовій формі. Психолог разом з учителем оцінюють роботу учнів трьома оцінками: адекватна, завищена та занижена. Перед тим як роздати зошити учням кажуть: «Троє вчителів із різних шкіл перевіряли ваші роботи. Кожен склав власну думку про виконане завдання, а тому вони поставили різні оцінки. Обведи кружечком ту оцінку, з якою ти згодний».

Потім у індивідуальній бесіді з учнями з'ясовуються відповіді на такі запитання:

1. Яким учнем ти себе вважаєш: середнім, слабким чи сильним?
2. Які оцінки тебе радують, які засмучують?
3. Твоя робота заслуговує оцінки «9», а вчителька поставила тобі оцінку «12». Ти зрадієш цьому чи це тебе засмутить?

Рівень самооцінки школярів визначається на основі одержаних даних за такими показниками:

- збіг або розбіжність самооцінки з адекватною оцінкою учителя;
- характер аргументації самооцінки:
 - а) аргументація, яка спрямована на якість виконаної роботи;
 - б) будь-яка інша аргументація;
 - в) стійкість або нестійкість самооцінки, про яку роблять висновок за мірою збігу характеру оцінки, яку поставив собі сам учень, і відповідей на запитання.

Рівень домагань виявляється у прогностичній самооцінці,

яка стосується ще неодержаного результату. Для з'ясування прогностичної самооцінки можна застосувати таку методику.

Учням, які мають різний рівень успішності, дають почергово три завдання: одне – з рідної мови, одне – з математики (обидва на основі вивченого та зрозумілого матеріалу), третє – не навчальне, наприклад, складання орнаменту за зразком. Учням пропонують ознайомитися із завданням й відповісти на запитання, чи зможуть вони виконати завдання, на яку оцінку й чому. Потім діти повинні відповісти на те саме запитання стосовно трьох різних за успішністю однокласників.

Аналізу, який дозволяє виявити оцінну позицію учня, підлягають такі дані:

1. Рівень прогностичної самооцінки у різних за успішністю школярів (адекватна, завищена, занижена).

2. Особливості прогностичної оцінки учнів, які мають різний рівень успішності.

3. Особливості аргументацій оцінної діяльності, її спрямованість на оцінювання здатності учнів до навчальної діяльності або на якості особистості.

Поширення оцінної діяльності під час виконання навчальних завдань на ненавчальні ситуації.

Методика «Як вчинити?»

Методика спрямована на вивчення ставлення до моральних норм, які визначають принциповість особистості

Інструкція: «Зараз я тобі запропоную декілька проблемних ситуацій. А ти спробуй вирішити, як би ти діяв в кожній із цих ситуацій».

Приклади ситуацій:

1. Тобі одному (одній) відомо, що однокласник знайшов загублений учителем аркуш паперу з розв'язком контрольної роботи. Що б ти зробив (ла)?

2. Декілька твоїх однокласників змовились зірвати урок. Що ти будеш робити?
3. Під час перерви один із твоїх друзів розбив вікно. Ти один (одна) випадково бачив (ла) це. Друг не хоче признаватись. Чи назвеш ти в ході з'ясування цього випадку ім'я винуватця?
4. Захворіла вчителька. Учитель із іншого класу дав вам завдання. Але учні твого класу замість виконання завдання почали гратися. Що будеш робити ти?

Обробка та аналіз отриманих результатів

За результатами виконання 4 проблемних ситуацій учня можна віднести до однієї із 4 груп:

- Учень, який під час виконання завдань часто приймає помилкові рішення – вибрані ним акти поведінки суперечать змісту моральних норм, включається в 1 групу (нестійке ставлення).
- Учень, який готовий відмовитись від свого рішення за найменшого «тиску», включається в 2 групу (недостатньо стійке, пасивне ставлення).
- Учень, який активно відстоює свою думку, але в деяких виняткових випадках схильний до компромісних рішень.
- Учень, який зумів під час виконання всіх завдань зробити правильний вибір – активно стійке ставлення до моральних норм.

Методика «Вивчення мотивів діяльності»

Методика спрямована на визначення мотивів трудової діяльності.

Підготовка дослідження

Приготувати необхідні матеріали для виговлення прапірців і серветок. Попередньо учня потрібно навчити операціям, які потрібні в процесі виконання завдань.

Проведення дослідження

Учневі пропонується через певні проміжки часу виконати одну і ту ж роботу, призначення результатів якої кожного разу змінюється. Потрібно виготовити 2 предмети із паперу: прапірець, серветку. Перед виконанням завдання з учнем домовляються, що вони будуть робити, для чого і кому призначені продукти їх праці. Одне і теж завдання пропонується виконати при різному змісті мотиву.

- зробити подарунок мамі;
- зробити подарунок малюкам;
- підготуватися до гри з однолітками;
- для використання на уроці.

Інструкція. «Перед тобою лежить кольоровий папір, ножиці, клей, пензлик. Ти вже вмєш робити прапірець і серветку. Ось ми зараз з тобою спробуємо зробити їх, а потім ти їх подаруєш мамі».

Таким чином дитині пропонується зробити 4 прапірці, 4 серветки.

Обробка та аналіз отриманих результатів

Фіксується, при яких мотивах дитина взялася за виконання завдання, а при яких – ні, з яким бажанням вона виконувала завдання при тому чи іншому мотиві. Робиться висновок, який із мотивів найбільш значимий для дитини.

Методика ДДО (диференційовано-діагностичний опитувальник)

Дана методика дає можливість диференціювати інтереси школярів до основних типів професій. Методика побудована на принципі вибору, при цьому попарно співставляються між собою всі типи професій.

Інструкція. «Припустимо, що після відповідного навчання ти зможеш виконувати будь-яку роботу. Але якщо б тобі випало вибирати лише одну з двох можливих, чому б ти віддав перевагу? З кожної пари вибери ту, що

відповідає твоїм пізнавальним інтересам. Один варіант, якому віддається перевага відмічається «+», а той, який відкидається – «-». Довго розмірковувати над відповідями не потрібно. Краще покладатися на перше інтуїтивне почуття. Якщо швидше подобається, ніж не подобається певний варіант відповіді постав у відповідній клітинці біля номеру запитання знак «+». Якщо переважно подобається – «+,+», дуже подобається – «+,+,+». Теж саме відбувається з відкинутими варіантами: не подобається, ніж подобається «-», переважно не подобається «-, -»; дуже не подобається «-, -, -»».

Текст методики

1. а) спостерігати за тваринами;
б) обслуговувати машини, прилади.
2. а) лікувати хворих;
б) складати програми для комп'ютерів.
3. а) слідкувати за якістю книжкових ілюстрацій, плакатів;
б) слідкувати за розвитком рослин.
4. а) обробляти матеріали (дерево, тканину, метал);
б) рекламувати і продавати товар.
5. а) обговорювати науково-популярні статті;
б) обговорювати п'єси, концерт.
6. а) вирощувати тварин;
б) допомагати друзям у роботі і спорті.
7. а) настроювати музичні інструменти;
б) керувати автомобілем, трактором, тепловозом.
8. а) надавати людям інформацію (у довідковому бюро, екскурсії);
б) оформлювати виставки, приймати участь у підготовці концертів.
9. а) ремонтувати речі, вироби;
б) шукати і виправляти помилки у текстах і малюнках.
10. а) лікувати тварин;
б) виконувати обчислення, розрахунки.
11. а) виводити нові сорти рослин;
б) конструювати машини, проектувати будинки.

12. а) розбирати суперечки між людьми, переконувати, роз'яснювати;
б) розбиратися в кресленнях, схемах.
13. а) спостерігати за роботою художньої самодіяльності;
б) вивчати життя мікробів.
14. а) налагоджувати медичні прилади;
б) надавати людям медичну допомогу.
15. а) складати звіти про явища, що спостерігалися;
б) художньо описувати події.
16. а) робити лабораторні аналізи у лікарні;
б) оглядати людей, призначати лікування.
17. а) фарбувати стіни, розписувати вироби;
б) монтувати будівлі, збирати машини.
18. а) організовувати культпоходи і екскурсії;
б) брати участь у концертах і спектаклях.
19. а) виготовляти деталі, будувати будинки;
б) креслити, копіювати географічні карти.
20. а) боротися з хворобами рослин;
б) працювати на друкарській машинці, з комп'ютером.

Бланк відповідей

Л – П	Л – Т	Л – Л	Л – З	Л – Х
1 А	1 Б	2А	2 Б	3 А
3 Б	4 А	4 Б	5 А	5 Б
6 А		6 Б		7 А
	7 Б	8 А		8 Б
	9 А		9 Б	
10 А			10 Б	
11 А	11 Б	12 А	12 Б	13 А
13 Б	14 А	14 Б	15 А	15 Б
16 А		16 Б		17 А
	17 Б	18 А		18 Б
	19 А		19 Б	
20 А			20 Б	
Всього	Всього	Всього	Всього	Всього

Обробка та аналіз отриманих результатів

В кінці таблицьки підводиться підсумок, підраховується кількість «+» і «-» у кожній колонці (1 – Л – П (людина – природа), 2 – Л – Т (людина – техніка), 3 – Л – Л (людина – людина), 4 – Л – З (людина – людина), 5 – Л – Х (людина – художній образ)). Про пріоритетні професійні інтереси свідчить найбільша кількість плюсів. При однаковій кількості плюсів переважаючим є той тип професій, де нараховується менша кількість мінусів.

Підсумок дослідження: всі типи професій ранжуються в залежності від привабливості для дитини:

1. Л – П;
2. Л – Л;
3. Л – Х;
4. Л – З;
5. Л – Т.

Назва типу	Л – П	Л – Т	Л – Л	Л – З	Л – Х
Приклади професій і спеціально-стей	Зоотехнік, агроном, лісник, селекціонер, ветлікар	Слюсар, токар, інженер, водій, монтажник	Лікар, педагог, офіціант, продавець, вихователь	Коректор, стенограф, програміст комп'ютера, перекладач, бухгалтер, вчений-теоретик	Художник, композитор, маляр, письменник хореограф

Методика «Мотиви навчальної діяльності»

Інструкція: «Уважно прочитай анкету і підкресли ті пункти, які відповідають твоїм бажанням і прагненням. Анкету можна доповнити».

Анкета

1. Навчаюсь тому, що на уроках (з такого-то предмету) цікаво.
2. Навчаюсь тому, що примушують батьки.
3. Навчаюсь для того, щоб підготуватися до майбутньої професії.
4. Навчаюсь тому, що хочу отримувати хороші оцінки.
5. Навчаюсь тому, що в наш час навчаюсь всі, незнаймою бути не можна.
6. Навчаюсь тому, що хочу завоювати авторитет серед друзів по навчанню.
7. Навчаюсь тому, що подобається дізнаватися нове.
8. Навчаюсь тому, що подобається вчитель (з такого-то предмету).
9. Навчаюсь тому, що хочу уникнути поганих оцінок.
10. Навчаюсь тому, що хочу більше знати.
11. Навчаюсь тому, що люблю думати, міркувати.
12. Навчаюсь тому, що хочу бути першим учнем.
13. Навчаюсь тому, що батьки куплять ту річ про яку я мрію.
14. _____

Обробка та аналіз отриманих результатів

Потрібно провести класифікацію мотивів. Наприклад, наведені мотиви можна розподілити на такі групи:

- широкі соціальні мотиви № 3, 5;
- мотиви благополуччя № 4;
- престижна мотивація № 6, 12;
- мотивація уникнення № 2, 9;
- мотивація змісту № 7, 10;

- мотивація заохочення № 13;
- мотивація процесом № 1, 11;
- вузькі соціальні мотиви № 8.

Методика «Спрямованість на набуття знань» (Є.П. Ільїн, Н.А. Курдюкова)

Методика спрямована на вивчення мотивів навчання

Інструкція. «Тобі пропонується перелік тверджень-запитань з парними відповідями. Із двох потрібно вибрати одну відповідь і напроти номера запитання записати відповідну відповідь.

Текст опитувальника

1. Отримавши погану оцінку, ти, прийшовши додому:

А) відразу сідаєш за уроки, повторюючи і той матеріал, з якого погано відповів;

Б) сідаєш дивитись телевизор або гратися на комп'ютері, думаючи, що урок з цього предмету буде ще через день.

2. Після того, як отримав гарну оцінку ти:

А) продовжуєш добросовісно готуватися до наступного уроку.

Б) не готуєшся ретельно, так як знаєш, що все одно не запитають.

3. Буває, що ти залишаєшся незадоволений відповіддю, а не оцінкою:

А) так; Б) ні

4. Що для тебе навчання:

А) пізнання нового; Б) обтяжливе завдання.

5. Чи залежать твої оцінки від ретельності підготовки до уроку:

А) так; Б) ні.

6. Чи аналізуєш ти після отримання низької оцінки, що зробив неправильно:

А) так; Б) ні.

7. Чи залежить твоє бажання готувати домашнє завдання від того, чи виставляють за нього оцінки:
А) так; б) ні.
8. Чи легко тобі «втягнутися» в навчання після канікул:
А) так; Б) ні.
9. Чи шкодуєш ти, що не буває уроків із-за хвороби вчителя:
А) так; Б) ні.
10. Коли ти, перейшовши в наступний клас, отримуєш нові підручники, чи цікавить тебе, про що в них йтиме мова?
А) так; Б) ні.
11. Що на твою думку краще – навчатися чи хворіти:
А) навчатися; Б) хворіти.
12. Що для тебе важливіше – оцінки чи знання:
А) оцінки; Б) знання.

Обробка та аналіз результатів

За кожну відповідь, яка співпадає з ключем нараховується 1 бал.

Про мотивацію на набуття знань свідчать відповіді «А» на запитання 1 – 6; 8 – 11 і відповіді «Б» на запитання 7 і 12.

- 1 – 4 – низький рівень мотивації на набуття знань;
- 5 – 8 – середній рівень мотивації на набуття знань;
- 9 – 12 – високий рівень мотивації на набуття знань.

Методика «Спрямованість на оцінку» (Є.П. Ільїн, Н.А. Курдюкова)

Методика спрямована на вивчення мотивів навчання.

Інструкція. «Перед тобою перелік запитань, на які потрібно відповісти «так» або «ні», поставивши у відповідному рядочку напроти відповіді знак «+»»

Текст опитувальника

№ п/п	Запитання	так	ні
1	Чи пам'ятаєш ти, коли отримав першу в житті двійку?		
2	Чи хвилює тебе, що твої оцінки дещо гірші, ніж у інших учнів класу?		
3	Чи буває, що перед контрольною роботою серце у тебе починає підвищено стукати?		
4	Чи червонієш ти під час оголошення тобі поганої оцінки?		
5	Якщо в кінці тижня ти отримав погану оцінку, у тебе у вихідний день поганий настрій?		
6	Якщо тебе довго не викликають, це тебе хвилює?		
7	Чи хвилює тебе реакція однолітків на отриману тобою оцінку?		
8	Після отримання відмінної оцінки, чи готуєшся ти до наступного уроку так як потрібно, хоча і знаєш, що все одно запитають нескоро?		
9	Чи хвилює тебе очікування опитування?		
10	Чи було тобі цікаво навчатися, якби оцінок взагалі не було?		
11	Чи бажатимеш ти, щоб тебе запитали, якщо будеш знати, що оцінку за відповідь не поставлять?		
12	Після отримання оцінки на уроці ти продовжуєш активно працювати?		

Обробка та аналіз отриманих результатів

Нараховується по 1 балу за відповідь «так» на запитання 1 – 9 і за відповідь «ні» – на 10 – 12. Підраховується загальна сума балів.

1 – 4 – низький рівень мотивації на оцінку;

5 – 8 – середній рівень мотивації на оцінку;

9 – 12 – високий рівень мотивації на оцінку.

Співставляються результати з методикою «Спрямованість на набуття знань».

Методика дослідження уваги «Знайди відмінності»

Методика допоможе вивчити рівень уважності учня.

Інструкція. «Досліджуваному пропонується два однакових малюнки з незначною кількістю (10 для 1 класу; 14 для 2 – 4 класу) незначних відмінностей. За одну хвилину учень повинен позначити всі відмінності».

Обробка та аналіз отриманих результатів

Високий рівень – учень без помилок за 1 хвилину знайшов всі відмінності.

Достатній рівень – учень допустив 1 – 2 помилки.

Середній рівень – учень допустив 3 – 5 помилок.

Низький рівень – учень допустив більше 5 помилок



Методика “Таблиці Шульге”, або яка ваша працездатність

Визначає стійкість уваги і динаміку працездатності.

Піддослідному по черзі пропонується 5 таблиць на яких в довільному порядку розміщені числа від 1 до 25.

Піддослідний знаходить, показує і називає числа в порядку їх зростання. Проба повторюється з п'ятьма різними таблицями.

Інструкція. Піддослідному пропонується перша таблиця «На цій таблиці числа від 1 до 25 розміщені не по порядку» Потім таблицю закривають і продовжують: «Покажи і назви всі числа по порядку від 1 до 25. Намагайся робити це якомога швидше і без помилок».

Таблицю закривають і одночасно з початком виконання завдання включають секундомір. Друга, третя і наступні таблиці подаються без будь-яких інструкцій.

14	9	2	21	13
22	7	16	5	10
4	25	11	18	3
20	6	23	8	19
15	24	1	17	12

Мал. 1.

2	13	1	8	20
17	6	25	7	11
22	18	3	15	19
10	5	12	24	16
14	23	4	9	21

Мал. 2.

21	11	1	19	24
2	20	18	5	10
4	13	25	16	7
17	6	14	9	12
22	3	8	15	23

Мал.3.

5	21	23	4	25
11	2	7	13	20
24	17	19	6	18
9	1	12	8	14
16	10	3	15	22

Мал. 4.

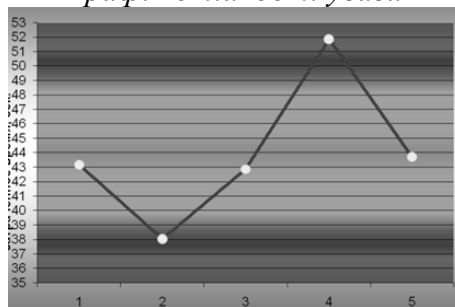
3	17	21	8	4
10	6	15	25	13
24	20	1	9	22
19	12	7	14	16
2	18	23	11	5

Мал. 5.

Обробка та аналіз отриманих результатів

Основний показник – час виконання, а також кількість помилок окремо по кожній таблиці. За результатами виконання кожної таблиці може бути побудована «крива виснаженості (втоми)», яка відображає стійкість уваги і працездатність в динаміці (по вертикалі – час витрачений на виконання завдання в секундах, по горизонталі – номер таблиці).

Графік стійкості уваги



З допомогою цього тесту можна вирахувати показники: ефективності роботи (ЕР), міра впрацьованості (ВП), психічна стійкість (ПС), які запропоновані А.Ю. Козиревою.

$$EP = T(1) + T(2) + T(3) + T(4) + T(5) / 5,$$

де Т (1) – час роботи з першою таблицею;

Т (2) – час роботи з другою таблицею;

Т (3) – з третьою;

Т (4) – з четвертою;

Т (5) – з п'ятою.

Результат 56 і більше – 1 бал,

46 – 55 – 2 бала;

36 – 45 – 3 бала;

31 – 35 – 4 бала;

30 і менше – 5 балів.

Міра впрацьованості визначається за формулою:
 $ВП = T(1) / EP$

Результат менше 1,0 – показник хорошої впрацьованості, відповідно, чим вище 1,0 даний показник, тим більше піддослідному потрібно підготовки до основної роботи.

Психічна стійкість визначається за формулою:

$$ПС = T(4) / EP$$

Показник результату менше 1,0 свідчить про хорошу психічну стійкість. Чим вище даний показник, тим гірша психічна стійкість піддослідного до виконання заданої роботи.

Методика «Тип пам'яті»

Методика допоможе визначити тип пам'яті(зорова, слухова, моторно-слухова, комбінована).

Обладнання: чотири ряди слів записаних на окремих картках.

1	2	3	4
вертоліт	літак	пароплав	вовк
лампа	чайник	собака	бочка
яблуко	метелик	парта	ковзани
олівець	ноги	чобітки	самовар
блискавка	ліс	сковорода	пилка
качка	автомобіль	сукня	загадка
обруч	свічка	гриб	пальто
мельник	журнал	жарт	прогулянка
папуга	малина	калач	книжка
колонка	ремонт	дощ	велосипед

Інструкція проведення: експеримент проводиться в 4 етапи. На кожному етапі пропонується один стовпчик слів. Досліджуваний отримує завдання запам'ятати якомога більше слів і за командою експериментатора записати слова на аркуші паперу.

На першому етапі експериментатор зачитує слова першого стовпчика. Інтервал між словами при читанні – 5 секунд, записати їх учень повинен після 10-секундної перерви після закінчення читання всього стовпчика; потім відпочинок 10 хвилин.

На другому етапі учень впродовж хвилини читає слова про себе слова другого стовпчика. Записує ті слова, які зумів запам'ятати. Відпочинок 10 хвилин.

На третьому етапі експериментатор читає учневі слова 3-го стовпчика, а досліджуваний пошепки повторює кожне слово і «записує» їх в повітрі. Потім учень записує на аркуші слова, що запам'ятав. Відпочинок 10 хвилин.

На четвертому етапі експериментатор показує учню слова четвертого рядка, читає йому. Досліджуваний повторює кожне слово пошепки, «записує» в повітрі. Потім записує на аркуші слова, що запам'ятав.

Обробка та аналіз результатів

Проводиться перевірка правильності відтворення (порядок слів не важливий). Результати заносяться в таблицю.

Вид пам'яті	Кількість відтворених слів (а)	Коефіцієнт виду пам'яті $C = a / 10$
Слухова		
Зорова		
Моторно-слухова		
Комбінована		

Чим ближче коефіцієнт С до 1, тим краще розвинений відповідний вид пам'яті у учня.

Методика «Образна пам'ять», або як відрізнити предмет від його зображення

Методика спрямована на вивчення короточасної образної пам'яті.

В якості одиниці пам'яті використовують образ (зображення предмета, геометрична фігура, символ). Досліджуваному пропонується за 20 секунд запам'ятати максимальну кількість образів із запропонованої таблиці. Потім за 1 хв. він повинен відтворити ті, які запам'ятав (записати або намалювати)













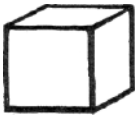
Інструкція: «Зараз я покажу тобі таблицю з малюнками. Намагайся запам'ятати якомога більше із намальованого. Після того, як я заберу таблицю, запиши або замалюй все, що встиг запам'ятати. Час пред'явлення таблиці – 20 секунд».

Обробка та аналіз отриманих результатів

Підраховується кількість правильно відтворених образів.

В нормі – це 6 і більше відповідей.

цінка, бали	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Кількість відтворених образів	15-16	13-14	10-12	7-9	6	5	4	3	1-2

	2		В
			
			
CO ₂			

Методика на дослідження мислення

Мета: виявити рівень розвитку узагальнення.

Інструкція: Із чотирьох прочитаних слів необхідно визначити три, які пов'язані між собою за змістом, а четверте є зайвим, його і треба визначити.

Набір для використання:

книга, портфель, валіза, гаманець;

грубка, гасниця, свічка, електроплита;

трамвай, автобус, трактор, тролейбус;

човен, тачка, мотоцикл, велосипед;

річка, міст, озеро, море;

метелик, лінійка, олівець, ластик; добрий, ласкавий,
веселий, злий;

дідусь, учитель, тато, мама;

Василь, Федір, Іванов, Семен.

Оцінка результатів

За кожну правильну відповідь нараховується 1 бал; за
неправильну 0 балів.

8 – 10 балів – високий рівень розвитку узагальнення;

5 – 7 балів – середній рівень розвитку узагальнення, не
завжди може виділити істотні ознаки предметів;

менше 5 балів – здатність до узагальнення розвинена
слабко.

Методика «Прості аналогії» або знайди подібність між поняттями

Методика спрямована на вивчення здатності учня
встановлювати логічні зв'язки між поняттями, рівень
логічного мислення.

Інструкція.

«Коняка – лошатко».

Корова (пасовище, рога, молоко, телятко, бик).

«Подивись, тут написано два слова перше «коняка»,
друге – «лошатко». Який між ними зв'язок? Лошатко –
дитина коняки. Потім написано одне слово поза дужками –
«корова», а в дужках 5 слів на вибір. Із цих слів потрібно
вибрати тільки одне, яке так само відноситься до слова
«корова», як «лошатко» до «коняки», тобто воно позначало
дитину корови. Це буде – «телятко». Отже, спочатку

потрібно встановити як пов'язані між собою слова ось тут, зверху, а потім такий же зв'язок внизу».

Тестовий матеріал

1. Товстий – тонкий.
Потворний (красивий, жирний, замазаний, веселий, сумний).
2. Ковзани – зима.
Човен (лід, каток, весло, літо, річка).
3. Дощ – парасолька.
Мороз (палиця, холод, санчата, зима, шуба).
4. Школа – навчання.
Лікарня (лікар, учень, заклад, лікування, хворий).
5. Нога – чобіт.
Рука (калоші, кулак, рукавиця, палець, кисть).
6. Бігти – стояти.
Кричати (мовчати, повзти, шуміти, кликати, плакати).
7. День – ніч.
Зима (мороз, ранок, січень, літо, сани).
8. Вуха – слухати.
Зуби (бачити, лікувати, рот, щітка, жувати).
9. Хліб – пекар.
Будинок (вагон, місто, житло, будівельник, двері).
10. Собака – шерсть.
Щука (вівця, спритність, риба, вудка, луска).

Обробка та аналіз отриманих результатів

Ключ до завдання

1. Красивий.
2. Літо.
3. Шуба.
4. Лікування.
5. Рукавиця.
6. Мовчати.
7. Літо.
8. Жувати.
9. Будівельник.
10. Луска.

Зазвичай досліджуваний засвоює порядок розв'язання завдань після 2 – 3 прикладів. Про нестійкість процесу мислення, втомлюваність можна судити в тому випадку, якщо досліджуваний робить випадкові помилки 3 – 4 рази підряд, вибираючи слово по конкретній асоціації, а потім без нагадування розв'язує правильним способом.

Підраховується кількість правильних і помилкових відповідей, аналізується характер встановлення зв'язків між поняттями – конкретні, логічні. Фіксується послідовність і стійкість вибору суттєвих ознак для встановлення аналогії. По типу зв'язків можна робити висновок про рівень мислення у досліджуваного – переважання наочних чи логічних форм.

10 – 8 – високий рівень логічного мислення;

7 – 5 – середній рівень логічного мислення;

4 – 3 – конкретне, наочне мислення;

2 – 1 – низький рівень мислення, погіршення працездатності, порушення інтелектуального розвитку.

Спостереження особливостей сприймання

В залежності від особливостей сприймання і переробки інформації людей можна умовно розділити на 4 категорії:

- ◇ Візуали – люди, які сприймають більшу частину інформації з допомогою зору.
- ◇ Аудіали – ті, хто в основному отримує інформацію через слуховий канал.
- ◇ Кінестетики – люди, які сприймають більшу частину інформації через другі органи відчуття (нюхові, дотику) і з допомогою рухів.
- ◇ Дискрети – у них сприйняття інформації проходить в основному через логічне усвідомлення, з допомогою цифр, знаків, логічних висновків. Ця категорія є нечисельною.

А школярам молодших класів взагалі не властивий.

Програма спостереження

1. Словник спілкування. Візуал в своїй мові використовує іменники, дієслова, прикметники, пов'язані в основному з зором (дивитися, спостерігати, картина, на перший погляд, прозорий, яскравий, як бачите і т. д.). Для аудіала характерно використання слів пов'язаних з слуховим сприйманням (голос, послухайте, обговорювати, мовчазний, тиша, голосний, милозвучний і т.д.). Словник кінестетика включає слова, які описують відчуття або рухи (хватати, м'який, теплий, дотик, гнучкий, чудовий нюх і т.д.).
2. Особливості уваги. Кінестетику взагалі важко концентрувати свою увагу і його можна відволікти чим завгодно; аудіал легко відволікається на звуки; візуалу шум майже не заважає.
3. Особливості запам'ятовування. Візуал пам'ятає те, що бачив, запам'ятовує картинками. Аудіал – те, що обговорював, запам'ятовує слухаючи. Кінестетик пам'ятає загальне враження, запам'ятовує рухаючись.
4. Поведінка під час перерви. Візуал найчастіше залишиться в класі, якщо більшість учнів виходить із нього. Для нього головне – можливість спокійно зануритись в свої зорові образи. Але йому можуть заважати шумні діалоги аудіалів або рухливі ігри кінестетиків. Тоді він вийде в коридор, де буде спостерігати за іншими дітьми або роздивлятиметься інформацію на стінах. Аудіали використовують перерву, щоб набалакатися і пошуміти. Особливо, якщо на попередньому уроці довелося «тримати рот на замку». Для кінестетика перерва потрібна, щоб порухатися, розім'ятися.

5. Яким чином записується домашнє завдання, якщо воно записано на класній дошці. Візуал слухняно відкриє щоденник і запише, правильніше, перепише з дошки те, що задано додому. Він надає перевагу мати потрібну інформацію, ніж запитувати у інших. Він легко сприймає її записану саме з дошки. Аудіал, якщо захоче записати домашнє завдання в школі, швидше за все, перепитає в сусіда по парті, що задано. На слух запише цю інформацію собі в щоденник. Вдома може «сісти за телефон» і дізнатися про те, що задано у однокласників. Кінестетик найчастіше довго ристься у себе в портфелі, дістає звідти підручники, знаходить потрібні сторінки і прямо в підручниках обводить номери потрібних вправ.

Методика дослідження уяви

Методика допоможе визначити рівень розвитку уяви у учня.

Дитині дають картку, на якій зображені геометричні фігури типу: кружечок, трикутник, квадрат і пропонують домалювати, щоб вийшов якийсь предмет, якесь зображення.

Інструкція. «Перед тобою листок паперу, де намальовано 3 фігури. Спробуй домалювати до них деталі, щоб вийшов який предмет, малюнок».

Обробка та аналіз отриманих результатів

Високий рівень – коли геометрична фігура виступає деталлю зображення цілої картини.

Середній рівень – коли зображення на основі геометричної фігури включає деталі, які виходять за межі фігури.

Низький рівень – при замкнутості зображення деталями, які не виходять за межі геометричної фігури.

Діагностика властивостей темпераменту

Методика спрямована на визначення типу темпераменту учня шляхом спостереження.

Інструкція. «Вам пропонується перелік запитань і чотири варіанти відповідей на кожне запитання, з яких необхідно вибрати тільки один варіант. Причому потрібно вибрати той спосіб реагування, який більше відповідає поведінці. Відповіді записуються у бланк для відповідей – напроти обраного варіанту відповіді у відповідному стовпчику ставиться знак «+»».

Бланк відповідей

Ситуація	Варіанти відповідей			
	а	б	в	г
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
Всього				

Перелік запитань

1. В ситуації, коли потрібно швидко діяти:
 - А) легко включається в роботу;
 - Б) діє пристрасно;
 - В) діє спокійно, без зайвих слів;
 - Г) діє невпевнено, несміливо.
2. Як реагує на зауваження вчителя:
 - А) говорить, що більше так робити не буде, але через деякий час знову робить теж саме;
 - Б) обурюється, що йому роблять зауваження;
 - В) вислуховує і реагує спокійно;
 - Г) мовчить, але ображений.

3. При обговоренні з друзями питань, які його хвилюють, говорить:

А) швидко, з запалом, але прислуховується до думки інших;

Б) швидко, з пристрастю, але інших не слухає;

В) повільно, спокійно, але впевнено;

Г) з великим хвилюванням і сумнівом.

4. В ситуації, коли потрібно здавати контрольну роботу, а вона ще не готова або зроблена, як з'ясовується, з помилкою він:

А) легко реагує на ситуацію, що склалася;

Б) поспішає закінчити роботу, обурюється з приводу помилки;

В) розв'язує спокійно, доки вчитель не підійде до нього і не забере роботу, з приводу помилок говориш мало;

Г) здає роботу без розмов, але висловлює невпевненість, сумнів в правильності розв'язання.

5. При розв'язуванні задачі (або завдання), якщо вона не відразу виходить:

А) кидає, потім знову продовжує розв'язувати;

Б) розв'язує наполегливо, але при цьому різко виявляє своє обурення;

В) спокійно виконує завдання;

Г) проявляє невпевненість, розсіяність.

6. В ситуації, коли учень поспішає додому, а вчитель або актив колективу пропонує йому залишитися після уроків для виконання конкретного завдання він:

А) швидко погоджується;

Б) обурюється;

В) залишається, не кажучи ні слова;

Г) проявляє розсіяність;

7. В незнайомій обстановці:

А) проявляє максимум активності, легко і швидко отримує відомості для орієнтування, швидко приймає рішення;

Б) проявляє активність в якомусь одному напрямку, через це не отримує необхідних відомостей, але рішення приймає швидко;

В) спокійно придивляється до того, що відбувається навколо, з рішенням не поспішає;

Г) невпевнено знайомиться з обстановкою, рішення приймає невпевнено.

Обробка та аналіз отриманих результатів

Підраховується кількість плюсів в кожному із 4 стовпчиків, які відповідають певному типу темпераменту

А) – сангвінік;

Б) – холерик;

В) – флегматик;

Г) – меланхолік.

Методика «Визначення темпераменту за тестом-опитувальником «Коло» Г. Айзенка»

Методика допоможе визначити домінуючий тип темпераменту (холеричний, сангвінічний, флегматичний, меланхолійний).

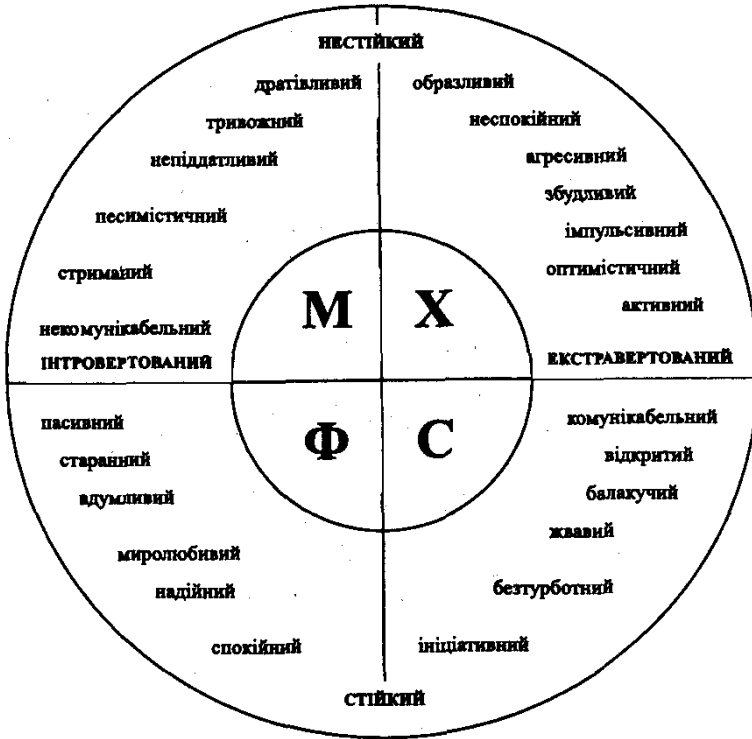
Учень отримує бланк опитувальника і при допомозі експериментатора заповнює його.

Інструкція. «Перед тобою знаходиться коло, в якому записані різні риси особистості. Спробуй визначити і підкресли ті, які, на твою думку, притаманні тобі».

Обробка та аналіз отриманих результатів

Кожній характеристиці типу темпераменту надається 10 % . Найбільше число відсотків вказує на домінуючий тип темпераменту.

Бланк опитувальника



Інтерпретація результатів:

Сангвінік (сильний, урівноважений, рухливий тип):

- Підвищена активність, довготривала працездатність.
- Бадьорий, підвищений настрій, підвищена емоційна збудливість.
- Швидке виникнення і зміна почуттів та емоційних станів
- Швидке включення в нову роботу і швидке переключення з однієї роботи на іншу.
- Швидке засвоєння і перебудова навичок.
- Швидке пристосування до нової обстановки.
- Швидка реакція на події.

- Товариськість, легкість входження в контакт із незнайомими людьми.
- Деяка переоцінка своїх можливостей.
- Відсутність різко негативних реакцій на поведінку інших людей
- Байдуже ставлення до нового.
- Спонування нестійкі, увага нестабільна.
- Схильність уникати труднощів, поспішати з прийняттям рішень.
- Ставлення до критики – спокійне, терпіння – помірне.
- Невелика навіюваність і недовірливість.

Рекомендації: включати у громадську діяльність, ставити перед ним усе нові завдання, звертаючи при цьому особливу увагу на контроль за якістю роботи.

Флегматик (сильний, урівноважений, інертний тип):

- Довготривала працездатність, терплячість, стриманість.
- Слабка емоційна збудливість, рівний, спокійний настрій.
- Повільне виникнення і зміна почуттів та емоційних станів.
- Повільне включення в нову роботу і повільне переключення з однієї роботи на іншу.
- Повільне пристосування до нового оточення.
- Повільне засвоєння і перебудова навичок.
- Бідність рухів, повільність і монотонність мовлення, одноманітність міміки.
- Інертність і негнучкість поведінки.
- Стійкість у прагненнях і настроях.
- Наполегливість у досягненні мети.
- Ставлення до критики – байдуже, негативне ставлення до нового.
- Більш реальна оцінка своїх здібностей.

- Слабка навіюваність і недовірливість.

Рекомендації: головне – керувати їхньою діяльністю, не підганяти

Холерик (сильний, неврівноважений, рухливий тип):

- Підвищена активність.
- Енергійність, нестриманість, нетерплячість.
- Запальність, гарячковість, збудженість та неврівноваженість поведінки.
- Швидке включення в нову роботу і швидке переключення з однієї роботи на іншу.
- Швидке засвоєння і перебудова навичок.
- Швидка пристосованість до нових обставин.
- Непосидючість, швидкість рухів і мовлення загальна моторна рухливість.
- Виразність міміки і пантоміміки, виразність мовлення.
- Помірна навіюваність і недовірливість.
- Циклічність у діяльності тобто перехід від інтенсивної діяльності до різкого спаду.
- Переходи від вираження симпатії до виявів антипатії.
- Схильність до агресії при поразках.
- Велика сила волі, активність, динамічність.
- Терпіння слабе.
- Значне переоцінювання своїх здібностей.
- Ставлення до критики – збуджене.
- Ставлення до нового – позитивне.

Рекомендації: головне – не втомлювати одноманітною діяльністю.

Меланхолік (слабкий тип)

- Швидка втомлюваність, в'ялість, мала активність, гіперсензитивність.
- Пригніченість та розгубленість при невдачі.
- Повільна зміна почуттів і настрою.

- Невпевненість в собі.
- Уповільненість рухів та мовлення, одноманітність міміки.
- Підвищена чутливість.
- Соціальна вразливість.
- Сильний страх у небезпечній ситуації.
- Болісне реагування на раптове ускладнення обставин, ситуації.
- Погіршення діяльності при сильних подразниках.
- Болісна реакція на несправедливість.
- Висока точність і скрупульозність у діяльності.
- Глибокі і довготривалі емоційні переживання.
- Настрій нестійкий, з перевагою песимізму.
- Терпіння дуже слабке.
- Адаптація важка.
- Часте недооцінювання своїх здібностей.
- Велика навіюваність і недовірливість.

Рекомендації: у хорошому колективі здатні виявляти наполегливість і завзятість, уважність і тактовність до людей.

Програма спостереження за проявом колективістичної (індивідуалістичної) спрямованості

1. Чи активний школяр під час розв'язування завдань групи?
2. Чи з завзяттям відгукується на пропозицію приймати участь в громадській роботі?
3. Коли учень проявляє більшу активність:
 - при особистій зацікавленості?
 - коли зацікавлений не він особисто, а колектив?
4. Чи допомагає школяр товаришам в класі?
5. Чи помічає сам, коли потрібна його допомога?

6. Чи вміє підкорятися вимогам однокласників?
7. Чи радіє він успіхам класу?
8. Чи засмучується поразкам колективу?
9. Чи терпимий до критики на свою адресу і чи здатний висловити однокласникам несхвалення, якщо ті діють неправильно?
10. Чутливий чи байдужий до людей?

Програма спостереження за проявом скромності (зверхності)

Скромність як ставлення людини до самої себе проявляється в таких особливостях поведінки:

1. Людина не прагне до переваги над іншими.
2. Не рекламує себе, не розповідає про свої успіхи, не вихваляється.
3. Не прагне бути в центрі уваги.
4. Прагне не образити іншого.
5. Відчуває неприязнь до людей, які афішують свої успіхи і переваги.
6. Вимоглива до себе, прагне до самовдосконалення.
7. Адекватно оцінює свої недоліки.
8. В ситуації неуспіху звинувачує себе, а не інших.
9. Вміє бачити в своїх успіхах заслуги інших.
10. Здатна в присутності інших людей дати собі низьку оцінку, якщо вона заслужена.
11. В поведінці проста, природна.
12. Володіє почуттям власної гідності.

Програма спостереження за проявом витримки

1. Як школяр реагує на критику, особливо на різкі і некоректні зауваження на його адресу?
2. Як реагує на ситуації успіху і неуспіху в діяльності, якає важливою для нього?

3. Чи вмiє у сварцi спокiйно, розумно, наполегливо вiдстоювати свою думку?
4. Чи вмiє до кiнця вислухати сiврозмовника?
5. Чи завжди контролює зовнiшне вираження своїх емоцiйних переживань?

Програма спостереження за проявом наполегливостi

1. Чи завжди доводить розпочату справу до кiнця, особливо якщо вона нецiкава, монотонна?
2. Чи може викластися повнiстю для досягнення поставленої мети, побiлувати внутрiшнi сили?
3. Чи може в процесi боротьби за досягнення мети перебороти вiдчуття болю втоми, загальну слабкiсть?

Методика «Незвичне використання»

Методика допоможе провести діагностику творчої обдарованостi за фрагментом тесту Торренса.

Інструкція: «Ви бачили сiрник i знаєте, що зазвичай з ним роблять. Придумайте для сiрника незвичайне використання».

Час виконання 10 хвилин.

Обробка та аналіз отриманих результатiв

Оцiнюється продуктивнiсть (кiлькiсть), оригiнальнiсть iдей.

10 i бiльше iдей – високий рiвень творчих здiбностей;

5 – 9 – середнiй рiвень творчих здiбностей;

4 i менше – низький рiвень творчих здiбностей.

Проективна методика «Малюнок людини»

Цей тест був уперше запропонований Ф. Гуденаф для дослідження пiзнавальної здатностi. Далi К. Махове розробила систему критерiїв, що дає можливiсть оцiнювати за допомогою цього тесту особистiснi особливостi. Вiдтодi оцiнювання як

пізнавального, так і особистісного розвитку переглядалися багато разів і вдосконалювалися різними авторами. Однак сам тест при цьому використовується як класичний діагностичний метод.

Він займає небагато часу й зовсім не схожий на шкільні завдання для перевірки. Це дає змогу успішно використовувати його під час обстеження дітей зі сформованою стійкою негативною реакцією на все, що нагадує їм про школу. Малюнок людини допомагає оцінювати як когнітивні особливості дитини (сприйняття, способи побудови цілісного зорового образу, координацію око – рука, сформованість загальних уявлень про будову тіла людини та інші), так і особливості особистісно-емоційної сфери.

Дані, отримані за допомогою тесту «Малюнок людини», не дуже надійні й потребують додаткової перевірки, але вони дають можливість одразу ж висунути розумні гіпотези про те, у яких саме сферах дитина має психологічні проблеми.

Інструкція. «Будь ласка, намалюй людину – усю, повністю. Спробуй намалювати якомога краще – так, як ти вмієш». Якщо дитина ставить додаткові запитання («Хлопчика чи дівчинку?», «А можна, щоб у нього в руці була кулька?» тощо), то їй кажуть: «Малюй, як хочеш». Якщо ж запитання суперечить інструкції, то варто повторити її (частково). Наприклад, якщо дитина питає: «А можна намалювати тільки обличчя?», то їй відповідають: «Ні, треба намалювати повністю». Якщо дитина пропонує намалювати замість людини щось інше (машину, будинок), то їй говорять: «Це потім. А зараз намалюй людину». Трапляється, що дитина відмовляється виконувати завдання, стверджуючи, що не вміє малювати. У цьому разі слід сказати їй, щоб вона малювала так, як уміє, навіть якщо вийде не дуже красиво; що вам (перевіряючому) цікаві будь-які дитячі малюнки; що не дуже досконалий малюнок – це краще, ніж ніякого.

Проводячи цю методику, слід звертати увагу на особливості поведінки дитини та дорослого, який супроводжує

дитину: куди і як дитина дивиться, коли їй пояснюють завдання; яка в неї перша реакція (подих, поза покірності, пожвавлення); у якій позі вона працює, у які моменти розслабляється й поводить природно, невимушено, а в які – напружується, насуплюється; коли і як намагається повернути до себе увагу дорослого; з яким виразом подає психологу закінчену роботу. Щоб усе це не забути, бажано робити відповідні нотатки у протоколах.

Показники розумового розвитку

Рисункові тести не можуть слугувати достатнім підґрунтям для ретельної характеристики особливостей розумового розвитку дитини. Але вони дають змогу робити обґрунтовані припущення про рівень розвитку інтелекту та виявити деякі обмеження уражень мозку. Під час аналізу малюнків слід враховувати, що їх особливості можуть визначатися не тільки інтелектуальним рівнем дитини, а й її специфічним ставленням до предмета зображення, до ситуації обстеження, до перевіряючого і т. ін. Для того щоб підвищити достовірність висновків, бажано, якщо це можливо, зіставити малюнки дитини, різні за тематикою, зроблені у різний час та в різних ситуаціях. Крім цього, слід пам'ятати, що чим старша дитина, тим менш прямим є зв'язок між розумовим розвитком та рівнем малювання. Тому з віком знижується надійність висновків про розумовий розвиток дитини, зроблений на основі малюнка (надійність висновків про особистісні та емоційні особливості, навпаки, тільки зростає з віком). Оцінюючи розумовий розвиток, спираються на такі показники.

Наявність основних деталей

Нормальним для шестирічної дитини вважається наявність на її малюнку людини голови, очей, носа, рота, тулуба, рук та ніг. До семирічного віку руки й ноги мають зображуватися подвійними лініями; мають з'являтися також пальці (їх кількість не суттєва), шия, волосся (або шапка) та одяг (хоча б дуже схематично). З восьмирічного віку з'являються вуха. Починаючи з дев'ятирічного віку повинні

з'явитися ступні та по 5 пальців на руках. Відсутність якоїсь із деталей (окрім очей та тулуба) може компенсуватися наявністю деталі, яка стосується старшого віку, додатковими, необов'язковими деталями (пупа, гудзиків і т. ін.).

Слід враховувати, що відсутність на малюнку якоїсь важливої деталі (наприклад, рота чи рук) може бути зумовлена не інтелектуальними порушеннями, а особистісними проблемами дитини або ж просто відволіканням уваги. Тому необхідно з'ясувати, чи всі малюнки дефектні. Для порівняння можуть бути використані малюнки, які дитина зробила самостійно, і ті, що принесли батьки. Достатньо, якщо ця деталь є хоча б на одному малюнку.

Пластичність - схематичність

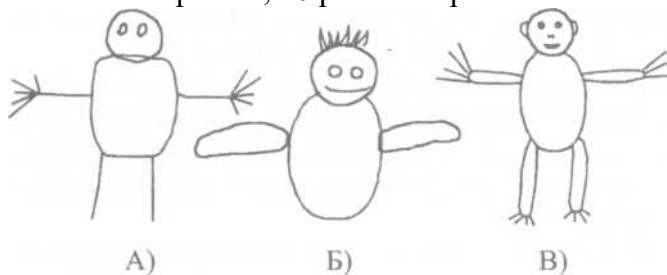
Показником високого рівня розумового розвитку є пластичний малюнок, тобто зображення того, що дитина бачить, на відміну від «зображувального переліку» потрібних деталей, як це буває у схематичному зображенні. У пластичному зображенні частини тіла переходять одна в одну без чіткої межі, що відповідає реальній будові тіла людини. Ноги (на малюнку постаті у брюках або без одягу) сходяться вгорі в одну точку. Наявна спроба передати реальну форму тіла (хоча ця спроба може бути й не дуже вдалою). Зазвичай пластичний малюнок свідчить про нормальний рівень розумового розвитку молодшого школяра навіть за відсутності тих чи інших деталей, характерних для даного віку.

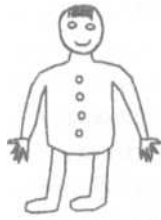
Схематичне зображення – це малюнок, на якому людина ніби складена з окремих деталей (голова, тулуб, руки, ноги), межі між якими чітко видно. Найбільш показові переходи між шиєю (за її наявності) та тілом, а також між плечем та рукою. На схематичному малюнку і шия, і руки ніби приклеєні до тіла. Ноги (на малюнку постаті або в брюках, або не вдягнені) не сходяться вгорі в одну точку. Схематичне зображення типове для дітей віком до 7 років. У шкільному віці такий малюнок – прояв загальної або часткової інфантильності. Він може пояснюватися сенсомоторними порушеннями,

викликаними органічним ураженням мозку, педагогічною запущеністю або ж розумовою відсталістю. Ще він може бути також проявом інтелектуалізму (раннього розвитку формального інтелекту при недорозвиненості образної сфери).

Малюнок, проміжний між схематичним та пластичним зображеннями, характеризується тим, що деякі частини тіла переходять одна в одну без чіткої межі (що відповідає реальній будові тіла людини), тоді як інші частини тіла ніби приклеєні. Наприклад, руки органічно виростають із плечей, а ноги відділені від тулуба чіткою межею. Такий спосіб зображення типовий для дітей віком 7 – 9 років. Починаючи з десятирічного віку він може розглядатися як показник повільного розвитку образотворчої діяльності і, можливо, образного мислення у цілому.

Нижче наведено принципи кількісного оцінювання малюнка людини. Їх рекомендовано при груповому використанні методики. При індивідуальному проведенні детальний якісний аналіз зазвичай виявляється більш показовим. Однак кількісними критеріями можна користуватися й у цьому випадку. Приблизні вікові норми такі: 6 років – II – III рівень, 7 років – III рівень; 8 років – IV рівень; 9 років – IV – V рівень; 10 років – V рівень.





Г)



Г)



Д)

Приклади оцінювання малюнка людини

А) око – 2, руки – 2, ноги – 2, пальці – 1, по п'ять пальців – 2. Усього: 9 балів.

Б) очі – 2, рот – 2, волосся – 1. Усього: 5 балів.

В) очі – 2, рот – 2, ніс – 2, руки – 2, ноги – 2, вуха – 1, пальці – 1, руки й ноги – подвійні лінії – 2. Усього: 14 балів

Г) очі – 2, рот – 2, руки – 2, ноги – 2, волосся – 1, шия – 1, пальці – 1, ступні – 1, по п'ять пальців – 2, зображення, проміжне між схематичним (руки) й пластичним (руки, шия) – 4. Усього: 18 балів.

Г) очі – 2, рот – 2, ніс – 2, руки – 2, ноги – 2, вуха – 1, пальці – 1, ступні – 1, одяг – 1, по п'ять пальців – 2; зображення, проміжне між схематичним (руки) і пластичним (ноги) – 4. Усього: 20 балів.

Д) очі – 2, рот – 2, ніс – 2, руки – 2, ноги – 2, волосся – 1, шия – 1, пальці – 1, ступні – 1, одяг – 1, по п'ять пальців – 2, зображення пластичне – 8. Усього: 25 балів

Показники тривожності, гострої тривоги, страхів

Найпоширеніша ознака тривожності – численні самовиправлення. Особливо показовими є безглузді виправлення (тобто такі, які не ведуть до реального поліпшення результату). Виправлення можуть вноситися із стиранням старих ліній або ж без нього (в останньому випадку замість однієї лінії з'являється кілька).

Характерна ознака тривожності – лінія, яка складається з окремих дрібних штрихів, коли дитина побоюється, що коли вона проведе її зразу (за один рух), то лінія може піти не туди, куди треба. Для тривожних дітей типове штрихування всього

малюнка або якоїсь його частини. За наявності гострої тривоги штрихування зазвичай буває розмашистим, неретельним.

При підвищеній тривожності, а особливо за наявності страхів часто зображуються очі збільшеного розміру. Особливо характерне загорнення (штрихування із сильним натисканням) райдужки або всього ока. У цьому випадку можна припустити, що в дитини присутня фобія (наприклад, страх темряви, висоти, тварин, замкнених приміщень тощо).

Для стану гострої тривоги типове різке збільшення розмірів малюнка, так, що він займає практично весь аркуш (а іноді навіть не вміщується на аркуші).

Для того щоб висунути припущення про підвищений рівень тривожності, достатньо наявності хоча б однієї з перелічених ознак.

Показники демонстративності

Демонстративність має прояви насамперед у прикрашуванні, наявності необов'язкових деталей (наприклад, додаткових деталей одягу, аплікації на сукні, пір'їн на капелюсі). Необов'язкові деталі у малюнку людини не слід плутати з другорядними. Так, шия, вуха – деталі, які обов'язкові для кожної людини, хоча й другорядні порівняно з тулубом, ротом або очима; а от бантики на взутті – деталь суто факультативна. З другорядних (але обов'язкових) деталей демонстративні діти надають перевагу віям, зачісці, нерідко ретельно вимальовують губи.

Для демонстративних дітей типове зображення не «просто людини», а певного персонажа: короля, принцеси, лицаря, блазня, феї і т. ін. Порівняно з тенденцією до прикрашування ця ознака є другорядною.

Показники імпульсивності

За підвищеної імпульсивності лінії часто не доводяться до кінця (контур залишається незамкнутим) або, навпаки, «проскакують» далі, ніж треба. Малюнок виконується дуже швидко. Низька деталізованість малюнка. При цьому, на відміну від низької деталізованості при астенізації, для

імпульсивних дітей типовою є лінія із сильним натискуванням.

До ознак імпульсивності відносять також грубі порушення симетрії, «постать, що падає» (нахилена), невдале розміщення малюнка на аркуші (не вистачає місця для ніг або ж зображена людина впирається головою у обріз аркуша).

Припущення про агресивні тенденції може бути зроблене, якщо зображена людина справляє враження злої, агресивної. Крапки на обличчі, що зображують неголеність, великі кулаки, зброя (пістолет, шабля і т. ін.) також можуть свідчити про агресивність. Для хлопчиків у підлітковому віці всі ці ознаки цілком нормальні, оскільки цьому віку притаманне підвищення агресивності. Іноді вони свідчать про передчасний початок підліткової психологічної кризи.

Занадто великий рот, намальований з підвищеним натискуванням, зображення зубів (особливо якщо вони виділені натискуванням або намальовані ретельніше, ніж основні риси обличчя) – часті ознаки вербальної агресії.

На асоціальні тенденції вказує порушення прийнятих норм зображення. Одним із частих проявів асоціальності є зображення статевих органів. Наприкінці молодшого шкільного віку на малюнках можуть проявлятися такі ознаки асоціальності, як зображення цигарки, келиха, пляшки тощо, зображення людини злодієм, бандитом і т. ін. (у цих випадках можна припустити поєднання асоціальності з демонстративністю).

Показники особливості сфери спілкування

Показники інтровертності – екстравертності

Основним показником інтровертності – екстравертності є поза зображеної людини. Інтровертна поза – руки притиснуті до тіла або зведені разом (так, що вони виявляються всередині контуру тіла), ноги поставлені близько одна до одної. Екстравертна поза – руки й ноги широко розставлені. Інтровертам притаманне зображення довгої, витягнутої догори постаті, екстравертам – широкої. В інтровертів постать частіше виглядає кутастою, в екстравертів – округлою.

Показники емоційної насиченості спілкування

Найважливіший показник емоційної насиченості спілкування – руки. Редуковані (різко скорочені) або відсутні кисті рук, відсутність пальців або повна відсутність рук зазвичай говорить про недостатню практику спілкування. Відсутність такої практики може бути викликана різними причинами. Це може бути сильна інтровертність або аутизація (тоді відсутність кисті рук поєднується з ознаками інтровертності). Можливий варіант широкого але формального, поверхового спілкування (тоді відсутність кисті рук поєднується з екстравертною позою). Відсутність кисті рук може бути й мотивована (руки за спиною або в кишенях), й немотивована (руки ніби обрізані). Інтерпретація у тому і в іншому випадках однакова.

Надто великі кисті, надто довгі пальці за наявності екстравертної пози – це зазвичай показник дуже напруженої, але незадоволеної потреби у спілкуванні.

Крім проєктивного тесту, розробленого К. Маховер, існує методика Гуденар, яка історично перша. Але ця методика не є проєктивною. Вона орієнтована на визначення вад інтелекту дітей.

Для аналізу інтелекту доцільно скористатися таблицею. Слід пам'ятати, що тест Гуденар за своєю суттю є кінечним, а його короткий варіант, що наводиться нижче, можна розглядати лише як допоміжну методику для приблизного (орієнтовного) визначення інтелекту дитини.

Методика «Малюнок дерева»

Методика спрямована на виявлення особистісних особливостей дитини. Малюнок дерева традиційно розглядається у проєктивній психодіагностиці як автопортрет, у якому цілісно відображається ставлення до себе, самооцінка, характер взаємовідносин дитини з оточенням, а також її особистісні проблеми.

Обладнання. Для виконання завдання тесту потрібний чистий аркуш паперу (формату А4). Аркуш кладуть перед дитиною вертикально. Щоб не вплинути на розміщення малюнка на аркуші, підписувати його слід після виконання роботи. Вибір, чим малювати (ручкою, простим олівцем, кольоровими олівцями, фломастерами), дитина має робити сама. (Бажано, щоб усі ці предмети були доступні дитині під час роботи.)

Інструкція. Намалюй дерево, яке тобі подобається. (ніяких додаткових пояснень або рекомендацій давати не можна).

Інтерпретація результатів.

Для інтерпретації малюнка, виконаного дитиною, як підтверджує досвід багатьох фахівців, доцільно використовувати рекомендації Л. А. Ясюкової. Вона вважає, що для розуміння особистісних особливостей дитини цілком надійними є такі параметри малюнка.

Загальний розмір дерева. Відображує емоційно забарвлене відчуття власної цінності та значущості. Велике (більш як $2/3$ аркуша) – впевненість у собі, повнота життя, енергетичне багатство. Розмір дерева $1/2$ – $2/3$ аркуша є найбільш типовим. Зменшення розміру дерева (до $1/3$ аркуша й менше) свідчить про відсутність впевненості у собі, про відчуття дитиною власної незначущості, непотрібності, про знижену загальну енергетику.

Розміщення дерева на аркуші. Розміщення малюнка у верхній частині аркуша свідчить про мрійливість дитини, відсутність схильності до активних дій, у нижній – свідчить про практичність, приземленість, про те, що дитина живе сьогоднішнім днем. Якщо дерево зсунуте ліворуч, то дитина тяжіє до матері, перебуває під її впливом; зсунуте праворуч – тяжіє до батька, зазнає його впливу.

Товщина стовбура. Відображує силу «Я», віру дитини у власні можливості. Найбільш важлива характеристика для прогнозу адаптації та потенціалу особистісного розвитку

дитини. Наприклад, якщо дерево дуже мале (буквально 3-4 см), але при цьому стовбур товстий (2 см й більше), то за таку дитину не слід турбуватися. Дитина розуміє, що сьогодні її ніхто не цінує, нікому вона не потрібна, але вона ще покаже, на що вона здатна. Такі діти, як показують спостереження, добре адаптуються й у подальшому завойовують повагу у своєму оточенні.

Форма стовбура. Стовбур у вигляді «моркви» догори гострим кінцем інтерпретується як інфантильність, збереження установок та манери поведінки, властивих молодшим дітям. Стовбур – «морква» гострим кінцем донизу означає певну зайву дорослість, яка буває властива самостійним, незалежним дітям. Більш раннє дорослішання відбувається тоді, коли дитині доводиться самостійно піклуватися про молодших родичів чи про хворих дітей у сім'ї, або коли мати виявляється надто легковажною. Такі діти керують батьками, ставляться до них поблажливо, дають їм розумні поради, роблять зауваження. Так само вони поведуться й у школі з учителями, через що мають багато неприємностей.

Тип дерева. Листяне дерево – звичайні, нормальні стосунки з людьми; хвойне дерево – «колючі» взаємини з людьми (глузування і т. ін.); пальма – демонстративність у спілкуванні.

Крона. Характеризує комунікативну сферу. Наявність замкненого силуету крони свідчить про обмежене, чітко визначене коло спілкування. Коли крона не замкнена, дитина відкрита, готова до встановлення нових контактів.

Співвідношення крони і величини дерева у цілому. Відображає потребу у спілкуванні. Якщо крона складає 1/2-2/3 величини дерева, то потреба у спілкуванні відповідає «нормі». Збільшення або зменшення крони відносно вказаних розмірів відображає підвищення або зниження потреби у спілкуванні щодо звичайного рівня її прояву.

Листя. Наявність листя (або замкненого силуету крони) свідчить про те, що потреба у спілкуванні задовольняється;

відсутність листя, кілька листочків на голих гілках, листя, що опало – потреба у спілкуванні не задовольняється. Відсутність листя може також свідчити про невміння спілкуватися. Промальовування листя свідчить про вибірковість спілкування, про те, що дитина враховує особливості людини, з якою вона спілкується. Хаотична замальовка крони характеризує непостійність, хаотичність спілкування, за якого вибірковість контактів або врахування індивідуальних особливостей партнера відсутні.

Дупло. Надійно можна інтерпретувати у тих випадках, коли з дупла хтось висовується або ж хтось у ньому сидить. Це свідчить про наявність некерованих імпульсів, які періодично підштовхують дитину до здійснення вчинків («дрібних капостей»), ніяк не властивих її поведінці. Дорослі, як правило, не вірять, що така гарна дитина могла це зробити.

Сонце. Сонце ліворуч свідчить про авторитет або тиск з боку матері (рідше бабусі); сонце праворуч свідчить про авторитет, тиск з боку батька (рідше дідуся).

Хмаринки. Хмаринки ліворуч – втрата контакту з матір'ю, відсутність її виховного впливу; хмаринки праворуч – втрата контакту з батьком (буквально – «за хмаринками»). Суцільні хмаринки по усій горі аркуша, хмари брудно-сіро-синього кольору – повне порушення емоційного контакту з батьками, дитина полишена на саму себе, якихось виховних впливів, турбот з боку батьків не спостерігається.

Пеньок. Свідчить про те, що дитина, не бачить жодних перспектив у майбутньому, життя може здаватися для неї закінченим. Вона не бачить себе у тому майбутньому, яке на неї чекає. Аналогічно інтерпретується зламане дерево.

Пеньок поруч із деревом (або відсунутий, через дорогу, через річку). Характеризує різкі зміни у житті (буквально: «закінчилося одне життя, почалося інше»). Важливі порівняльна товщина пня і дерева. Якщо стовбур дерева не тонший за пеньок, то дитина не постраждала від змін, які відбулися у її житті; якщо тонший – то ці зміни травмували її,

призвели до втрати впевненості у собі.

Товсті гілки (одна або кілька) явно нижчі за крону й окремо від неї. Свідчать про наявність «діяльності, яка заміщає» й спрямована на компенсацію неуспішності дитини у основній діяльності (наприклад, погано вчиться, але хороший спортсмен). Провідна діяльність стає незначущою, оскільки потреба у досягненнях задовольняється діяльністю, яка заміщає основну.

Пониклі, тонкі гілки, тонкий стовбур, слабке натискання. Характерні для малюнків чутливих, вразливих, тривожних дітей.

Малюнок дерева займає весь аркуш, так, що стовбур та крона навіть не помістилися на аркуші повністю (вийшли за верхній край аркуша), свідчить про надмірну активність дитини.

Яблука на дереві (або будь-які фрукти, квіти, метелики). Свідчить про симбіотичний зв'язок з матір'ю, залежність від матері, прихильність до неї й природне підпорядкування її впливові.

Використання кольору. Використання чистих яскравих кольорів для розфарбування характеризує нормальний емоційний стан. Використання чорного, брудно-сірих, брудно-коричневих кольорів свідчить про переважання негативних емоцій, наявність тривожності, невротичних страхів. Відсутність кольору ніяк не інтерпретується.

Стовбур, розщеплений у верхній частині (явно розходиться від середини). Свідчить про наявність установок, що конфліктують; про інтереси, які важко узгоджуються; про неможливість здійснити вибір; про прагнення зберегти й те й те. Така ситуація може провокувати істерики, поведінкові зриви, довести до неврозу.

Дерево, розщеплене донизу, або стовбури, що перехрещуються. Можливі психічні порушення, які пов'язані з подвійністю внутрішнього життя, що не є наслідком якоїсь інтриги, з розщепленням внутрішнього світу (потрібна

консультація психіатра).

З крони дерева «вирастають» самотійні дерева з кронами. Можливі шизофренічні порушення психіки, відхід у вигаданий світ, фантастичні страхи (необхідна консультація психіатра).

Стовбур замкнений, фактично являє собою дві паралельні палки, або схожий на дошку від паркана, яку рівно зрізали зверху; гілки грубі, товсті, схожі на колоди або дошки паркана, розходяться перпендикулярно від стовбура, листя немає. Свідчить про наявність елементів аутизму у поведінці, порушенні спілкування, світосприйняття, емоційної депривації (необхідна консультація психіатра).

Список використаних джерел

1. Акимова Г. Е. Как помочь своему ребенку: Справочник по повышению родительской компетентности / Г. Е. Акимова. – Екатеринбург : У - Фактория, 2006. – 368 с.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
3. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами : Методичний посібник. – 2-ге видання / С. Л. Коробко, О. І. Коробко. – К. : Літера ЛТД, 2008. – 416 с.
4. Практическая психология в тестах, или как научиться понимать себя и других. – М. : АСТ_ПРЕСС, 1999. – 376 с.
5. Самоукина Н. В. Практический психолог в школе: лекции, консультирование, тренинги / Н. В. Самоукин. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2005. – 244 с.
6. Туріщева Л. В. Настільна книга шкільного психолога: Навчально-методичний посібник для вчителя / Л. В. Туріщева. – Харків : Вид. група «Основа», 2010. – 256 с.

Кременчуцький педагогічний коледж імені А. С. Макаренка

Барда С. І., Московець Л. П.

Дослідження особистості молодшого школяра

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Підписано до друку 01.02.2019 р.
Формат 84×108 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Наклад 100 прим. Ум. друк. арк. 4.42

ПП «БІТАРТ»
вул. Мазепи, 37-А,
м. Кременчук, Полтавська обл., 39600
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 6234 від 14.06.2018 р.